

Dr Piotr Birecki

Zakład Historii Sztuki Średniowiecznej i Nowożytnej

Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa

UMK w Toruniu

AUTOREFERAT

1. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe

- 1995 – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Sztuk Pięknych, kierunek: Ochrona Dóbr Kultury, specjalność muzealnictwo. **Praca magisterska:** *XVIII-wieczna intarsja toruńska*, promotor: prof. dr hab. Zygmunt Ważbiński.
- 2005 – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Sztuk Pięknych, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce, stopień nadany uchwałą Rady naukowej Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa 4 stycznia 2005 roku. **Praca doktorska:** *Sztuka reformacji na ziemi chełmińskiej od I połowy XVI do 1 ćw. XVIII wieku*, promotor prof. dr hab. Jan Harasimowicz.

2. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

- 1995-2005 – Muzeum Okręgowe w Toruniu, adiunkt w Dziale Sztuki Średniowiecznej i nowożytnej, opiekun Działu Medali.
- 2000-2005 – asystent w Zakładzie Historii Sztuki Średniowiecznej i Nowożytnej.
- Od 2005 adiunkt w Zakładzie Historii Sztuki Średniowiecznej i Nowożytnej Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa.
- 2007-2010 wicedyrektor IZiK do spraw dydaktycznych.

3. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie nauk o sztuce (Dz. U. Nr 65, poz. 595, ze zmianami)

Piotr Birecki, *Ewangelickie budownictwo kościelne w Prusach Zachodnich relacje między państwem a Kościołem ewangelicko-unijnym*, Toruń 2014, ss. 474, il., Wydawnictwo Naukowe UMK, ISBN: 978-83-231-3183-0.

Głównym osiągnięciem niniejszej rozprawy jest pierwsze monograficzne opracowanie dziejów budownictwa ewangelickiego w Prusach Zachodnich jako części państwa pruskiego a następnie II Rzeszy. Książka jest owocem wieloletnich badań nad sztuką reformacji na terenie Pomorza Nadwiślańskiego w XIX wieku, w tym losu poewangelickich budowli kościelnych. Poprzedziły ją liczne wyjazdy terenowe i wstępne kwerendy archiwalne. Publikacja po raz pierwszy zajmuje się dziejami budownictwa ewangelickiego w Prusach Zachodnich XIX i początku XX wieku. Dzieli się ona na dwie grupy. Pierwsza grupa to zespół zagadnień analizujących architekturę kościołów ewangelickich w Prusach Zachodnich. Rozpoczyna ją rozdział prezentujący historię kościoła ewangelickiego, następnie rozdziały dotyczące doktryn budowlanych stosowanych na terenie Prus, adaptacji zamków i klasztorów na kościoły ewangelickie, działalności F.K. Schinkla, F.A. Stülera i A Sollera. Kolejno omówiono stylistykę budowli kościelnych, ich typologię, sposób finansowania budowy oraz działalność architektów i techników budowlanych. Całość uzupełnia rozdział o wyposażeniu budowli kościelnych.

Druga grupa zagadnień zajmuje się budownictwem ewangelickim pod patronatem Wilhelma II i jego żony cesarzowej Auguste Victorii w stołecznym Berlinie, utworzeniem Evangelischer Kirchenbauverein i realizacjami patronackimi w Prusach Zachodnich. Omówiono dzieje architektury stołecznego Berlina i pokazano rodziny cesarskiej jako mecenasów wielu budowli kościelnych w II Rzeszy. Podsumowaniem książki jest szerokie omówienie związku tronu z ołtarzem, czyli państwa i Kościoła, rodzącego się nacjonalizmu, wpływu oświecenia na społeczeństwo oraz wykorzystania architektury jako narzędzia do

odciągnięcia industrializującego się, nowoczesnego społeczeństwa od świeckich, partyjnych form zrzeszania się i powrotu pod wpływ Kościoła ewangelickiego. Ważnym elementem publikacji jest wskazanie polskiemu Czytelnikowi na procesy nacjonalizacji religii ewangelickiej i skutków jakie proces ten wywarł na wyznanie ewangelickie w Niemczech w kolejnych dziesięcioleciach.

Punktem wyjścia do tych rozważań było postrzeganie się cesarza Wilhelma II jako nowego Konstantyna Wielkiego, który religię wykorzystał jako spoiwo II Rzeszy i sam współtworzył proklamowaną jeszcze w 1871 Pierwszą Ewangelicką Rzeszę Narodu Niemieckiego, której ukoronowaniem była budowa berlińskiej katedry. Katedra berlińska miała nie tylko konkurować z katedrami Watykanu czy Londynu, ale być sercem protestantyzmu europejskiego. Wieża kościoła zamkowego w Wittenberdze miała stać się latarnią z Faros, oświetlającą światłem religii protestanckiej całą Europę. Wilhelm II, jako głowa kościoła ewangelickiego miał pełnić rolę spójnika pomiędzy państwem a Kościołem. Gloryfikować to miały liczne pomniki cesarza na terenie Rzeszy w tym słynny saksoński pomnik Kyffhäuser. Ten symbolizować miał cesarstwo niemieckie jak kontynuację średniowiecznego Świętego Cesarstwa Rzymskiego.

Treść książki nie ma odpowiednika w literaturze polskiej ani niemieckiej. Literatura niemieckojęzyczna została wykorzystania tu niemal wyłącznie do nakreślenia tła umożliwiającego prezentację architektury Prus Zachodnich. Część zabytkoznawcza została opublikowana po raz pierwszy i zawiera tysiące nieznanych dotychczas faktów dotyczących dziejów poszczególnych kościołów. Badania stały się podstawą od przeprowadzenia analizy fundacji kościoła ewangelickiego jako wypadkowej potrzeb parafian, architektury będącej wynikiem ustaleń regulatyw budowlanych i celów państwowych jakimi było stworzenie z kościoła i plebanii centrum życia duchowego i społecznego. W niniejszym tomie zaprezentowano polskiemu Czytelnikowi rozważania teoretyczne nad budownictwem ewangelickim przełomu XIX i XX wieku wraz z pełną literaturą.

Publikację poprzedziła bardzo szeroka kwerenda archiwalna, która objęła zbiory polskich archiwów państwowych w Gdańsku, Malborku, Bydgoszczy, Kołobrzegu i Toruniu, oraz w Berlinie w Evangelische Zentralarchiv, Geheimes Staatsarchiv w Berlinie i Instytucie Herdera w Marburgu. Dodatkowo, omawiając zagadnienia związków pomiędzy państwem a

Kościółem ewangelicko-unijnym skorzystałem ze zbiorów Institut für Kunstgeschichte w Monachium oraz z biblioteki własnej i Geheimes Staatsarchiv. Skonstruowałem katalog pomocniczy obejmujący ponad 350 kościołów i kaplic ewangelickich w Prusach Zachodnich, w którym umieściłem dane dotyczące architekta i dziejów budowy. Wykorzystałem około 300 ksiąg magazynowych parafii ewangelickich, których niepublikowana dotąd zawartość pozwoliła mi na pełne omówienie wyposażenia świątyń ewangelickich w Prusach.

Przebadałem około 1000 innych jednostek archiwalnych z zasobów konsystorza ewangelickich, inspekcji budowlanych oraz rejencji gdańskiej i kwidzyńskiej. Szczegółowa lektura kilkunastu tysięcy stron neograficznych zapisów źródłowych pozwoliła na opublikowanie w dysertacji szczegółowych badań nad budownictwem ewangelickim w Prusach. Przeprowadzono poszukiwania dotyczące dziejów parafii i kościołów w prasie ewangelickiej XIX i XX wieku. Setki informacji o poszczególnych kościołach ukazują się po raz pierwszy raz w historii artystycznej Pomorza XIX wieku.

Efektem badań były też m.in. dwa artykuły naukowe dotyczące architektury ewangelickiej Rzeczypospolitej i artykuł traktujących o historii Kościoła ewangelicko-unijnego w Prusach Zachodnich: *Architektura ewangelicka na ziemiach polskich*, w: *Kościoły luterzańskie na ziemiach polskich (XVI-XX w.) T. 2 : pod zaborami i obcym panowaniem* / red. nauk. Jarosław Kłaczek, Toruń 2012, s. 297-331 oraz *Kościoły ewangelickie na terenie Pomorza Gdańskiego*, w: *Kościoły luterzańskie na ziemiach polskich (XVI-XX w.) T. 2 : pod zaborami i obcym panowaniem* / red. nauk. Jarosław Kłaczek, Toruń 2012, s. 129-156. Sama habilitacja nie ma odpowiednika w literaturze polskiej i zagranicznej, w dużym stopniu przybliży polskiemu Czytelnikowi problematykę budownictwa ewangelickiego w XIX wieku i jest dobrą bazą wyjściową do dalszych badań autora. Planuję wydanie książki w języku niemieckim.

W 2013 roku efekty badań zaprezentowałem w wystąpieniu zorganizowanym w Gdańsku przez Polskie Towarzystwo Ewangelickie. Spotkałem się z wielkim zainteresowaniem ze strony gdańskiego środowiska naukowego, prowadząc ożywioną dyskusję na wiele poruszonych przeze mnie zagadnień. Sygnalizacja podjętego i przebadanego tematu przy wielu innych okazjach spotykała się zawsze z dużym

zainteresowaniem. Nowa wiedza o kościołach pozwoli bowiem znacznie poszerzyć znajomość tych zabytków np. w środowiskach przewodnickich i miłośników lokalnej historii.

4. Szczegółowe omówienie rozprawy habilitacyjnej

Rozdział pierwszy. Punktem wyjściowym do badań było stworzenie szkicu dziejów Kościoła ewangelicko-unijnego w Prusach Zachodnich w latach 1772-1920. Rozdział ten omówił szczegółowo struktury administracyjne Kościoła, zasady ich funkcjonowania, podział na diecezje i parafie, których rozrost skorelowano z budową kościołów w kolejnych częściach rozprawy. Omówiono funkcjonowanie parafii, sposób zatrudniania pastorów i ich finansowanie. Rozdział ten jest obszerny ze względu na brak omówienia dziejów Kościoła unijnego w Prusach Zachodnich w literaturze polskiej.

Rozdział drugi omawia podstawy teoretyczne budownictwa ewangelickiego, które pozwoli lepiej zrozumieć stosowaną w Prusach stylistykę budownictwa kościelnego, opierającego się głównie na tradycji architektury zakonnej państwa krzyżackiego. Zaprezentowano projekty tzw. Normalkirche, regulatywę z Eisenach i Barmen, Program Wiesbadeński i przede wszystkim ustalenia z początku XX wieku pozwalające na wprowadzenie do architektury ewangelickiej neostyli: neorenesansu i neobaroku. Zacytowano wszystkie najważniejsze dokumenty mające decydujący wpływ na budownictwo neogotyckie w Prusach Zachodnich oraz towarzyszące im dyskusje nad kształtem budownictwa kościelnego w II Rzeszy i w Prusach Zachodnich. Powstała odpowiednia baza do skorelowania stylistyki budowli kościelnych powstających w różnych okresach w Prusach Zachodnich z rozwojem teorii budownictwa. Wskazano na wyraźny wpływ władz państwowych na kształt budownictwa i jego upolitycznienie.

Rozdział trzeci zajmuje się budownictwem kościelnym rejencji gdańskiej i kwidzyńskiej, które administracyjnie obejmowały teren Prus Zachodnich. Świadomie użyto tu podziału administracyjnego a nie kościelnego (superintendentury), ponieważ to państwo pruskie było głównym inwestorem budowlanym. Stąd kolejne podrozdziały omówiły pierwszy krok w rozwoju architektury lutherańskiej – adaptacje upaństwowionych zamków i klasztorów na

kościół ewangelickie, oraz dzieła wybitnych niemieckich architektów stołecznego Berlina, czyli Schinkla, Stülera i Sollera, którzy nadzorowali lub projektowali wiele tutejszych budowli. Podrozdziały dotyczące stylistyki, typologii, finansowania budowy pozwoliły prześledzić kościoły wzniesione w stylu neogotyku, ale również te klasycyzujące, neobarokowe i neorenesansowe, pozwalając rozbić stereotypowe wyobrażenie, że Prusy neogotykiem stoją. Przedstawiono finansowanie inwestycji poprzez kolekty, środki parafialne, podarunki królewskie i cesarskie oraz działalność pruskiej komisji osiedleńczej. Przypomniano dokumenty wskazujące, że tylko akceptacja neogotyku jako optymalnego stylu budowlanego zapewniało dofinansowywanie państwa pruskiego. Kończąc ten rozdział omówienie architektów działających w Prusach dotyczy działalności projektantów rejencyjnych i techników, którzy wznieśli większość kościołów parafialnych. Zidentyfikowano kilkunastu autorów projektów. Nakreślono dzieje kilkudziesięciu nieznanych dotychczas kaplic leżących na obszarze Prus. Ustalono też ich ikonografię.

Rozdział czwarty po raz pierwszy w historii badań omawia w niniejszej publikacji wyposażenie wielu kościołów ewangelickich, prezentując dzieje ołtarzy, ambon, organów, chrzcielnic, malarstwa sztalugowego, mozaikowego i witraży. Jest to zagadnienie dotychczas całkowicie nieznane, a tylko niektóre z elementów wyposażenia wspominane szczątkowo i to w niedostępnych często źródłach. Poruszone zostały zagadnienia ikonograficzne i szczegółowo, na ile to było możliwe dzieje poszczególnych fundacji. Zaprezentowano np. wyposażenie kościołów z I połowy XIX wieku, które później zastępowano nowymi budynkami (najczęściej oba już nie istnieją). Wartością poznawczą tego rozdziału jest omówienie zupełnie zapomnianego wyposażenia dziesiątków nieistniejących już kościołów i kaplic, w tym dzwonów i naczyń liturgicznych. Identyfikacja witraży i inskrypcji na dzwonach oraz zdobiących je wizerunków została wykorzystana do omówienia udziału Wilhelma II i jego żony Auguste Victorii w procesie fundacyjnym. Wymieniono konkretne fundacje i ich ikonografię, w tym np. dzwon z kościoła w Gdańsku, który był dekorowany wizerunkami wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego. Cesarz chętnie odwoływał się do symboliki zakonnej w Prusach.

Rozdział piąty stał się wstępem do analizy działalności patronackiej pary cesarskiej. Najpierw omówiono powstanie i działalność Evangelischer Kirchenbauverein jako stowarzyszenia, w którym działali architekci realizujący fundacje cesarskie w Prusach. Tłem

stała się prezentacja architektury stołecznego Berlina w XIX i na początku XX wieku po to, by stworzyć bazę do porównania stylistyki budowli ewangelickich i konkretnych rozwiązań formalnych. Efektem tego swoistego wstępu stało się przedstawienie kilkunastu zidentyfikowanych realizacji berlińskich architektów w Prusach Zachodnich i to zarówno kościołów świeckich jak i garnizonowych. W przypadku objęcia patronatu cesarskiego Wilhelm II nie tylko interesował się procesem inwestycyjnym, wprowadzała właśnie poprawki, ale także zlecał wykonanie wyposażenia konkretnym, zaufanym firmom, których siedziby znajdowały się w Berlinie. Architektura była świadomie traktowana jako narzędzie kreowania się cesarza na neoabsolutystycznego władcę Niemiec. Korelowało to znakomicie z procesami zachodzącymi m.in. w Rosji, gdzie Romanowowie w religii widzieli narzędzie na odbudowanie swej pozycji w demokratyzującym się stopniowo społeczeństwie. W przypadku Niemiec Wilhelm II do budowy swej pozycji wykorzystywał rodzące się pojęcie wódza narodu, przewodnika duchowego i politycznego, akceptowanego przez Boga chrześcijańskiego. Efektem tych działań było m.in. łatwe przejęcie tej idei przez ruch faszystowski i tak powszechnie umieszczany na pasach żołnierzy napis „Got mit uns”. Do rozumienia zjawisk zachodzących szczególnie na przełomie XIX i XX wieku w Niemczech wykorzystałem również szereg publikacji, które dotyczyły już zjawisk późniejszych, zachodzących w okresie międzywojennym. Pomocną była mi tu m.in. najnowsza biografia Dietricha Boenhoffera.

Rozdział szósty, ostatni i zarazem podsumowujący, rozpoczyna się przemową cesarza Wilhelma II, który kreśli zadania jakie stoją przed budownictwem i Kościołem ewangelickim w kształtującym się cesarstwie. Mają one być swoistym remedium na laicyzację społeczeństwa i spoiwem zjednoczonego państwa. Omówione zostało wykorzystanie architektury jako tła dla parareligijnych uroczystości cesarskich organizowanych przy okazji otwierania wielu nowych budynków świeckich, takich jak dworce czy mosty. Religia stała się częścią składową kultury państwa, które potraktowało ją zupełnie instrumentalnie jako środek własnej supremacji. Miała ona ociągnąć robotników od zrzeszania się w niezależnych partiach politycznych i skierować ich ponownie na łono cesarza za pośrednictwem Kościoła ewangelickiego. Plebanii miały towarzyszyć świetlice, przedszkola, gabinety lekarskie i biblioteki. Cesarz wspierał budowę takich zespołów budynków we wszystkich rozrastających

się ośrodkach miejskich, których poszczególne dzielnice miały symbolicznie skupiać się wokół unoszących się nad dachami dużych świątyń ewangelickich.

Styl architektoniczny w jakim budowany był kościół ewangelicki był wypadkową polityki cesarstwa. W Rzeszy Wilhelm II widział się jako Fryderyk I Barbarossa, stąd królowała tu architektura neoromańska. W Prusach gdzie cesarz występował jako spadkobierca Albrechta Hohenzollerna, ostatniego wielkiego mistrza i założyciela świeckich Prus, mogła występować wyłącznie architektura neogotycka. Jeśli wspólnota parafialna chciała mieć kościół zbudowany w innym stylu, wtedy musiała sfinansować sobie budowę z własnych środków. Architektura wspierała postawy nacjonalistyczne oraz wspomagała kreować II Rzeszę jako Ewangelicką Ziemię Świętą. W kościołach znalazło się miejsce dla portretów królów pruskich, cesarza, wielkich mistrzów krzyżackich i ich herbów zakonnych. Fundacje cesarskie miały symbolicznie zastępować fizyczną obecność cesarza w kościele. Ważnym wydarzeniem były omówione w tekście fundacje kościołów ewangelickich w Jerozolimie i Betlejem oraz źródło na dawnym hipodromie w Istambule (Konstantynopolu). Ta fundacja Wilhelma II powstała w miejscu tradycyjnego obioru cesarzy bizantyjskich wyraźnie nawiązała do roli pruskiego cesarza zafascynowanego bizantyjskim Konstantynopolem i Rawną, normąską Sycylią i nordycką Skandynawią. Cesarz polecił wykonanie kopii zwycięskich chorągwi Konstantyna Wielkiego i jedną z nich przesłał papieżowi, wyraźnie wskazując na siebie jako na spadkobiercę tradycji cesarskich. Odnowił w ten sposób dyskusję nad prymatem władzy świeckiej nad duchową, ciągnącą się od wielu setek lat. XIX wiek zdaje się więc odnowieniem tej dyskusji, w której ponownie uczestniczy cesarz, tylko, że teraz jest on niezależnym przedstawicielem ewangelickiego cesarstwa. Dziś napięcie pomiędzy władzą państwową a kościelną w Polsce hamuje proces budowy społeczeństwa otwartego.

Związek z bieżącą polityką miała nawet postać Lutra, który był postrzegany nie tylko jako reformator religijny, ale osoba mająca duży wpływ na kształtowanie się narodu niemieckiego. Stąd tak uroczyste obchodzenie rocznic jego urodzin i śmierci oraz zorganizowanie specjalnej kolektory, którą sfinansowano budowę kilku kościołów (np. w Kościerzynie). Jak pisał Heinrich von Treitschke „bycie ewangelikiem i Niemcem to jedno”. Tak silne powiązanie Kościoła z państwem w gruncie rzeczy przyspieszyło procesy laicyzacyjne, a po wycofaniu się państwa Pruskiego z Pomorza Nadwiślańskiego spowodowało regres reformacji na tym terenie. Upadek ewangelicyzmu nastąpił równolegle

z zakończeniem działań I wojny światowej, bowiem wiele kościołów albo zamknięto albo przekazano innym wyznaniom. W pozostałych parafie miały olbrzymie nieraz trudności z utrzymaniem budynków. Nastąpił exodus parafian do Rzeszy a w konsekwencji zahamowanie i ogromny regres reformacji obecnej w Rzeczypospolitej od niemal 500 lat.

Całość tekstu uzupełniło ponad 160 fotografii, w większości nigdy nie publikowanych planów, zdjęć i pocztówek pokazujących kościoły ewangelickie na badanym terenie. W badaniach wykorzystano wiele planów i fotografii prasowych, które zostały wspomniane również w przypisach. Pozwoliło to na kompleksowe odtworzenie zapomnianego już niemal świata budownictwa ewangelickiego, które stało się nareszcie częścią naszego dziedzictwa kulturowego. Celem książki jest bowiem przywrócenie dziedzictwa protestantów w świadomości mieszkańców Pomorza i stworzenie bazy do wysokiej oceny miejscowej architektury. Choć wiele obiektów utraciono, to wzrost świadomość wspólnego dziedzictwa może uratować pozostałe budynki.

Książka będzie źródłem do uzupełnienia wiadomości dla parafii katolickich, które są nowymi właścicielami kościołów ewangelickich, wprowadzi wiele nowych faktów do prasy, stron internetowych i do opracowań naukowych i konserwatorskich. Skorzystają z niej przede wszystkim państwowe służby ochrony zabytków. Wcześniejsza analiza zawartości stron internetowych pozwala mi stwierdzić, że przyswojenie wiedzy na temat świątyń ewangelickich przez lokalnych miłośników zabytków może wspomóc inicjowane poprzez nich procesy ochrony dziedzictw protestantyzmu na terenie Pomorza Nadwiślańskiego.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć badawczych i realizowanych projektów naukowych.

Badania nad sztuką reformacji w Prusach Królewskich, Książęcych i Wschodnich

Od 2005 roku prowadzę badania nad sztuką reformacji w Prusach Królewskich. Ich efektem było przygotowanie i publikacja książki na bazie rozprawy doktorskiej pod tytułem *Sztuka luterńska na ziemi chełmińskiej od I połowy do I ćw. XVIII wieku*, wydana w wydawnictwie DiG w 2007 roku. Za pracę doktorską otrzymałem I nagrodę Fundacji im. Katarzyny Cieślak dla młodych badaczy sztuki Pomorza.

Od tego czasu publikuję artykuły naukowe dotyczące zabytków związanych z reformacją na terenie Prus Królewskich (o pierwowzorach graficznych w sztuce reformacji, o ratuszach jako świątyniach protestanckich na terenie Prus Królewskich, na temat epitafium Krzysztofa Floriana, czy kościołów ewangelickich Torunia). Od 2005 roku opublikowałem w formie artykułów naukowych dzieje wszystkich kościołów ewangelickich Torunia epoki nowożytnej.

Obecnie krąg moich zainteresowań poszerza się o sztukę reformacji w Prusach Książęcych i w Wielkim Księstwie Litewskim. Badania te prowadzone są w ramach projektu badawczego NCN „Maestro 2” NCN 2012/04/A/HS2/00435 UWr 4602/PB/IHS/12: *Protestanckie budownictwo kościelne w XVI-XVIII wieku w Europie*, jako wykonawca, obszar badawczy Litwa, Łotwa, Białoruś, Rosja, kierownikiem projektu jest prof. dr hab. Jan Harasimowicz.

Przeprowadziłem kwerendy w archiwach Wilna i Berlina oraz badania naukowe w Instytucie Historii Sztuki w Monachium. Na ich podstawie przygotowałem i wygłosiłem referat *Kalwińskie budowle kościelne na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI i XVII wieku*, na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, podczas konferencji naukowej: „BIBLIA BRZESKA W 450-LECIE WYDANIA PRZEKŁADU HISTORIA, JĘZYK, KULTURA, TEOLOGIA” w dniach 20-21 listopada 2013 roku. Na podstawie tego referatu został przygotowany przez mnie angielskojęzyczny tekst do „Renaissance and Reformation Review”.

Jednocześnie sukcesywnie buduję bazę danych dotyczących kościołów luterańskich i kalwińskich na Litwie, która będzie wykorzystana do przygotowania dwóch pozycji naukowych: o architekturze kościołów nowożytnych w Prusach Książęcych i architekturze ewangelickiej XIX i początku XX wieku w Prusach Wschodnich. Gromadzę ikonografię i faktografię dotyczącą poszczególnych świątyń. W tym i następnym roku przeprowadzę kolejne objazdy naukowe, gromadząc odpowiednią fototekę.

Przeprowadziłem też wstępną kwerendę, która pozwoli mi na intensywniejsze badania architektury ewangelickiej Wielkopolski w XIX i na początku XX wieku. Jest to kolejny etap prac badawczych, które mają być ostatecznie uwieńczone serią monografii architektury ewangelickiej XIX wieku w Polsce. Temat ten nie posiada, poza przygotowaną moją rozprawą habilitacyjną (w części dawnych Prus Zachodnich), opracowań monograficznych. Architektura ewangelicka przełomu XIX i XX wieku w Wielkopolsce wymaga stworzenia

katalogu kościołów i przeprowadzenia szczegółowych badań, które ruszą pod koniec bieżącego roku. Już teraz zapoznaje się szczegółowo z literaturą omawiającą dzieje XIX wieku, by lepiej rozumieć procesy nacjonalizacji religii. Moim celem jest bowiem pokazanie architektury i wyposażenia kościołów w szerokim kontekście politycznym i społecznym. Kościół i plebania ewangelicka miały pełnić rolę centrów religii i kultury w państwie pruskim. Moim osiągnięciem badawczym będzie zatem nie tylko pierwsza w Polsce prezentacja kolejnego obszaru dzisiejszej Rzeczypospolitej w dziedzinie architektury, ale pokazanie istotnych korelacji pomiędzy państwem i Kościołem.

W tym sensie szerokie rozumienie procesów zachodzących w XIX i na początku XX wieku można będzie porównać z tymi, występującymi współcześnie. Swój rozwój naukowy w kolejnych latach widzę jako drogę do pełniejszego wykorzystania sztuki w analizie społeczeństwa industrialnego i postindustrialnego. Takie działanie dużo wniesie do ciągle jeszcze słabo przebadanego wieku XIX wieku w Polsce. Badania te mają wskazywać na procesy państwowotwórcze w społeczeństwie polskim, którego przeszłość obecnie postrzegana jest często w kategoriach mitów militarnych, a nie propaństwowych. Planuję zająć się w kolejnych latach tego typu zjawiskami na Śląsku i w zaborze rosyjskim w kontekście architektury ewangelickiej i propaństwowej postawy kościołów luterańskich na tych obszarach.

Przygotowałem i opublikowałem serię artykułów monograficznych o sztuce w dziejach miast Pomorza i Warmii: Golubia-Dobrzynia, Wąbrzeźna, Rypina i Lidzbarka Warmińskiego oraz monografii sztuki w Chełmży a także samodzielnych, liczących ponad 300 stron każda monografii gmin regionu kujawsko-pomorskiego (Chełmża, Kowalewo Pomorskie, Nieszawka, Łubianka), zawierających szczegółowe badania geograficzne, archeologiczne, historyczne i historyczno artystyczne. Obecnie w korekcie jest pierwsza monografia kościołów gotyckich diecezji toruńskiej licząca wraz z setkami ilustracji i map ponad 500 stron objętości. Działania te przynoszą skutek w postaci przenikania wiedzy akademickiej pod przysłowiowe strzechy. Monografie te pozwalają wprowadzić wiele nowych odkryć naukowych i własnych badań naukowych do szerszej świadomości społecznej, gromadzą dotychczasową wiedzę i pozwalają osobom, które nie dotrą nigdy do tak szerokiej wiedzy, na zapoznanie się z nią w jednej monografii. Jednocześnie następuje wymiana badań w zespole przygotowującym monografie miast i poszerzanie własnej wiedzy.

Wiedza ta jest następnie popularyzowana w lokalnej prasie, na stronach internetowych i w różnych opracowaniach historycznych i wykorzystywana w pisaniu prac licencjackich i magisterskich. Kontaktuję się ze mną liczni miłośnicy historii co owocuje kolejnymi wydawnictwami, często wspieram liczne inicjatywy w regionie. Współpracuję m.in. z dyrekcją zamku w Golubiu-Dobrzyniu, w którym przygotowywałem scenariusze wydarzeń historycznych na tamtejszym turnieju rycerskim, prowadzę także okazjonalnie wykłady np. na temat dziedzictwa kulturalnego związanego z pobytem na zamku Anny Wazy. Uczestniczę więc w ważnym procesie kulturotwórczym regionu kujawsko-pomorskiego.

Badania nad ikonoklazmem i ikonofilią

Zgromadziłem obszerną, prywatną bibliotekę, w której znajduje się kilkanaście pozycji dotyczących ikonoklazmu i ikonofilii w sztuce europejskiej. Na bazie tych i innych pozycji przygotowuję w roku bieżącym angielskojęzyczny wykład monograficzny na temat antropologii obrazu, ikonoklazmu i ikonofilii zarówno w Europie średniowiecznej jak nowożytnej i nowoczesnej. Temat ten zainteresował mnie w chwili badania sztuki reformacji na Pomorzu, gdzie akt ikonoklastyczny, często całkowicie fikcyjny stawał się mitem założycielskim wspólnoty ewangelickiej. Całość wzbogaci przygotowany materiał ilustracyjny. Wykład ten powiązany jest z dotychczasowymi zainteresowaniami autora dotyczącymi ikonoklazmu kalwińskiego i rozszerzony będzie na inne epoki, w tym ikonoklazm bizantyjski. Uzupełni to między innymi wiedzę przekazywaną ramach seminariów i konwersatorium ze sztuki protestanckiej.

6. Działalność dydaktyczna, organizacyjna i popularyzatorska

Od 2000 roku prowadzę zajęcia dydaktyczne na kierunku Ochrona Dóbr Kultury, Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki i na kierunku Edukacja Artystyczna, gdzie wygłaszam zarówno wykłady kursowe na temat sztuki starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej oraz seminaria. Dla kierunku Ochrona Dóbr Kultury realizuję konwersatorium ze sztuki protestanckiej oraz seminaria ze sztuki nowożytnej. Rozpocząłem własne seminarium magisterskie. Obecnie jestem promotorem dwóch prac magisterskich, wcześniej prace tego typu prowadziłem jako promotor pomocniczy. Recenzuję prace magisterskie na kierunku

Ochrona Dóbr Kultury i recenzowałem na kierunku Historia Sztuki na Wydziale Nauk Historycznych UMK. Wygłaszam wykłady dla studentów Turystyki na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi. Biorę udział w praktykach terenowych studentów Ochrony Dóbr Kultury (w tym jako kierownik) na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych.

Razem ze studentami Koła Naukowego Muzealnictwa zorganizowałem kilka wyjazdów krajowych i zagranicznych, umożliwiających poznanie zbiorów sztuki rangi europejskiej i światowej. Dało to możliwość zapoznania się z ekspozycjami muzealnymi Berlina, Wiednia czy Petersburga. W kolejnych latach planowane są wyjazdy do Drezna, Monachium oraz objazdy lokalne, po Pomorzu i Dolnym Śląsku. Gromadzę przy okazji własną fototekę, którą wykorzystuję do wykładów.

W latach 2007-2010 pełniłem funkcję wicedyrektora Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK i przeprowadziłem reformę programu studiów dla studentów Ochrony Dóbr Kultury i Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki. Pełniłem funkcję pełnomocnika Dziekana do spraw budowy Toruńskiego Centrum Konserwacji Zabytków przygotowując całą koncepcję logistyczną funkcjonowanie tej jednostki. Od 2000 roku pełnię funkcję sekretarza wydziałowej komisji wydawniczej, egzaminatora na egzaminach licencjackich i magisterskich dla studentów Wydział Sztuk Pięknych. Byłem stypendystą Rektora UMK, Komitetu Badań Naukowych i Instytutu Herdera w Marburgu, co pozwoliło mi poznać liczne archiwa europejskie. Po publikacji habilitacji planuję przygotowanie wystawy fotograficznej (w oparciu o posiadany materiał) we współpracy z Muzeum Prus Zachodnich w Munster – Wolbeck. Byłem członkiem zespołu, który przygotował dokumentację rewitalizacyjną dla ewangelickiego kościoła św. Szczepana w Toruniu. Parafia otrzymała niezbędne dofinansowanie projektu przekraczające 500 000 złotych. Przeprowadzone prace przywróciły świetność wnętrzu kościoła, który obecnie służy jako miejsce organizacji koncertów muzyki poważnej.

Szczegółowe informacje na ten temat zawiera załącznik nr 5.

Podsumowując, po doktoracie opublikowałem blisko 50 pozycji naukowych, w tym pracę doktorską, rozprawę habilitacyjną, kilka monografii oraz kilkanaście artykułów monograficznych. Złożono do druku angielskojęzyczny tekst o kościołach kalwińskich na Litwie i o kościele ewangelickim Nowego Miasta, opublikowałem trzy artykuły w języku niemieckim. Brałem udział jako referent w kilkunastu konferencjach krajowych i międzynarodowych, gdzie prezentowałem wyniki badań nad sztuką reformacji w Polsce. Biorę udział jako referent w międzynarodowym seminarium uniwersytetów Wrocławskiego, Halle i Siegen. Prowadziłem angielskojęzyczny panel na konferencji w Wiedniu na temat architektury ewangelickiej w Europie nowożytnej. Zostałem zaproszony do wygłoszenia kilku wykładów na uniwersytecie w Halle dotyczących architektury ewangelickiej XIX wieku w Polsce. Jednocześnie w przygotowaniu jest monografia kościołów gotyckich na terenie ziemi chełmińskiej. Uczestniczę w życiu kulturalnym regionu inicjując lub współinicjując wiele wydarzeń kulturalnych, gdzie prezentuję najnowszą wiedzę historyczną i historyczno-artystyczną. Kolejne prace badawcze trwają i zaowocują kolejnymi publikacjami naukowymi.

Rozprawa habilitacyjna przyczyniła się do mojego szerokiego rozwoju naukowego, pozwalając na wgląd w liczne procesy zachodzące w industrialnym społeczeństwie XIX i XX wieku w Prusach Zachodnich, dostrzec budowę nowoczesnego jak na tamte czasy państwa, w którym uczestniczyli pośrednio Polacy. Choć zmagać się musieli z Kulturkampfem i wyraźnym prześladowaniem ze strony zaborcy, to po 1920 roku szybko przejęli dzielnicę pruską w swoje władanie. Szeroka kwerenda biblioteczna i poznanie wielu interesujących, niemieckich publikacji na temat związku religii z państwem pozwoliły mi na znaczne poszerzenie horyzontów badawczych, skupionych wcześniej na epoce nowożytnej. W sztuce reformacji XIX wieku dostrzegłem olbrzymi potencjał badaczy pozwalający na rozumienie powstawania architektury, szczególnie tej historyzującej jako wyniku wielu skomplikowanych procesów społecznych zachodzących w oświeceniowym, industrializującym się społeczeństwie Europy. Jednocześnie dostrzegłem potrzebę porównania tych procesów na innych obszarach Rzeczypospolitej, szczególnie w dawnym Królestwie Polskim, gdzie protestantyzm w takich miastach jak Warszawa, Łódź czy Katowice stanowił istotny element rozwoju społeczeństwa mieszczańskiego.

Badania nad architekturą ewangelicką stały się dla mnie istotnym wkładem w budowanie własnej pomorskiej świadomości regionalnej i pozwoliły na odpowiedź na wiele interesujących mnie pytań dotyczących dziedzictwa regionu. Mam nadzieję, że prowadzone badania, odpowiednio wykorzystane stanowiąc będą istotny wkład do badań historyczno-artystycznych dziejów Polski w XIX wieku.

Szczegółowy wykaz dorobku naukowego zawiera załącznik nr 3.

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized capital letter 'P' followed by a series of loops and a horizontal line extending to the right.

Dr Piotr Birecki